

Debatt

Agenda kulturarv. Viktiga målsättningar men diskutabla utgångspunkter.

Fig. 1. *Landskap med kyrka* av Dick Bengtsson från 1969. I Bengtssons målning ifrågasätts idyllen, det välkända motivet och de inrotade uppfattningarna. Bengtsson har kallats konstnärernas konstnär men han skulle också kunna kallas kulturarvskritiker. Målningen finns idag på Göteborgs Konstmuseum.

—*Landscape with church* by Dick Bengtsson, 1969. The artist questions the idyllic and familiar motif and established ideas.

I samband med den debatt som under våren 2004 fördes i dagspressen om Agenda kulturarv, Riksantikvarieämbetets nya inriktning och måldokument, såg jag Dick Bengtssons (1936–1989) målning *Landskap med kyrka* från 1969 (fig. 1). Bilden visar ett välbekant landskap och en i raden av lämningar, eller kulturarv, som är av intresse för kulturmiljövården och som anses viktiga att bevara och värda för framtiden. Begreppet kulturarv har fått förnyad aktualitet i och med Riksantikvarieämbetets nysatsning och till skillnad från för bara något år sedan fi-

gurerar det i dagspressen så gott som dagligen. Alla har rätt till *sitt* kulturarv, alla har rätt till *sin* historia, lyder slagorden från såväl forskare som antikvarier. Den traditionella uppfattningen om vad som är en fornlämning håller därmed på att förändras. Det är inte bara lämningar som medeltida kyrkor och bronsåldersristningar som numera anses bevarandevärda. Även Olle Hellboms Saltkråkan-filmer, gamla bilskrotar och övergivna torp lyfts i olika sammanhang fram som viktiga kulturarv: som lämningar med ett starkt kulturellt och emotionellt värde.

Dick Bengtssons målningar är mycket provocerande för den som känner sig hemma i de miljöer han avbildar och för de människor som betraktar platserna som sitt kulturarv. Hakkorset förvandlar en till synes välbekant och trygg bild till något besvärande, otäckt och fientligt. *Landskap med kyrka* målades för närmare 40 år sedan och man kan förstås fråga sig vilka konstnärens intentioner en gång var. Jag kan emellertid inte låta bli att se den som ett starkt uttryck för att produktionen och bevarandet av ett kulturarv inte är något oförargligt företag utan en verksamhet med ett problematiskt förflutet och där gränser, snarare än relationer, mellan människor skapas och stärks utifrån idéer om olika arv.

Enligt Nationalencyklopediens nätupplaga avser begreppet kulturarv både föreställningar och föremål bevarade från äldre tider, som ingår i en kulturs historia och som fungerar som *gemensam* referensram. Idén om det förflutna som ett gemensamt arv har starka emotionella bottenar och lanseras därför ofta som uttryck för *ursprung* och *identitet*. Clas Tollin skrev 2004-03-22 i *Svenska Dagbladet* att det »Hos alla människor finns ett existentiellt behov av att söka sitt ursprung [...]» och häri, menade han, ligger också värdet i det förflutnas lämningar (min kursivering). Riksantikvarien Inger Liliequist menade att Tollin inte avsåg det »mångkulturella Sverige» när han skrev om »våra» förfäder och fornlämningar (*SvD* 2004-03-26). I Agenda kulturarv arbetar man istället för en demokratisering av kulturarvet och anpassning av kulturmiljövårdens inriktning till det mångkulturella Sverige. Problemet är att denna retorik och betoning av vad som är mitt eller ditt även finns integrerad i kulturarvidén, liksom i mångkulturalismen. Som exempel på detta har även Liliequist i en intervju talat om både *vårat* och *deras* kulturarv och att det inte är »säkert att de svenskar som har *sina rötter* i andra länder och kulturer ser *vårt* kulturarv på samma sätt som vi av tradition har gjort.» (*SvD* 2004-04-24, min kursivering). Liliequist menar att dessa andra sätt också måste uppmärksammas, men fortfarande talas det om *vi* och om *dem* liksom om *rötter*. Det föreligger således inte någon skillnad i grundsyn mellan Agenda kulturarv och

Tollins uppfattningar. Istället uttalas samma behov av att lyfta fram människors olika ursprung, arv och rötter.

Målsättningarna med Agenda kulturarv är viktiga men det räcker inte med att sätta upp nya mål om utgångspunkterna fortfarande är desamma. Begreppet kulturarv väcker känslor därför att det pekar på ett igenkännbart förflutet: mitt förflutna. »Kulturarv» anser jag vara ett alltför lättköpt och enkelt svar på den svåra frågan varför lämningar från det förflutna ska bevaras. Det har också farliga konsekvenser. De känslor som tanken om arvet väcker kan ta sig aggressiva uttryck. Detta märks inte minst i dagspressen där man dagligen kan läsa om olika »hot» mot »vårt» kulturarv (se exempelvis *SvD* 2004-12-01). Dessa känslor måste därför diskuteras. Vad bottenar de egentligen i? Det igenkännbara eller något annat?

Ett exempel kan vara den nostalgi man kan uppleva när man besöker sin barndoms platser. Denna känsla, menar jag, handlar inte främst om det igenkännbara utan framför allt om det faktum att jag inte längre är samma person nu som jag var när jag var liten. Barndomen har kommit att bli *främmande* för mig. I mötet med det främmande, med barndomens platser, får jag inte bara en glimt av den jag var, utan också av den person jag blivit. Detta, menar jag, kan vara både styrkan och värdet i det förflutnas lämningar. I mötet med det annorlunda, i intresset för och viljan att förstå en annan människa, ställs samtiden i fokus. Det är i detta möte som jag anser att kulturmiljövården måste söka samtidsrelevansen i sitt uppdrag och inte i arvet och det igenkännbara. Det är just skillnaderna, olikheterna mellan nu och då, som gör det förflutna till en viktig kulturell tillgång i ett samhälle och inte ett förtryckande gissel.

Idén om ett arv motsätter sig varje försök till analys och förstående, och frammanför ett okritiskt tänkande. Arvet behöver inte förklaras, det är ett argument i sig. Dick Bengtssons målningar kan därför ses som en kritik mot kulturarvstanken i det att han använder sig av symboler och tecken i sina målningar för att få oss att se de invanda motiven på ett nytt sätt och ställa det till synes välbekanta i ett nytt ljus. Kyrkan symboliserar idag något helt annat än den gjor-

de i det förflutna. Likaså har andra monument, ting och platser haft andra innebörder genom historien än de har idag. Det är i dessa *skillnader* som intresset för det förflutna har sitt motiv. Viljan att förstå det svåra, det undertryckta, en annan människa, och att se något utifrån andra perspektiv än de givna, är grogrunden för all kulturell verksamhet och en process genom vilken jag också får perspektiv på mig själv och den värld jag lever i. Det är inte lätt att få syn på sig själv, det är inte så enkelt som att ta sig en titt i spegeln. Jaget och de egna värderingarna är något som istället successivt måste bearbetas. Den enda gång jag ser mig själv är de gånger mina uppfattningar får en törn och därmed förändras.

Målsättningarna med Agenda kulturarv är politiskt korrekta men det gör inte projektet

ofarligt. Problemet med Agenda kulturarv, liksom med Historiska museets nya inriktning, består i brist på kunskap om mycket av de senare årens arkeologiska forskning. Jag har i detta inlägg velat belysa styrkan i denna forsknings utgångspunkter och perspektiv på det förflutna. Här finns en möjlighet att möta kulturmiljövårdens vilja till demokratisering och samtidsförankring. Jag har också velat visa det paradoxala i att de två antagonisterna i debatten från i våras i grund och botten står för samma utgångspunkter, utgångspunkter som jag anser vara i högsta grad tvivelaktiga.

Åsa Wall

Majorsgatan 6

SE-114 47 Stockholm

asawall@telia.com

